

Represija na Kosovu

Nacionalizmi – spodbujevalci represije

Ob sedanjih izrednih ukrepih na Kosovu se zastavlja vprašanje, ali se bo represija v tem okolju kar naprej ponavljala in ali ni drugačnih izhodov iz kosovske krize, ki že dolgo časa grozi, da se bo sprevrgla v katastrofo. To območje je v zgodovini nenehno pretresalo nasilje, ki tudi v novi Jugoslaviji ni prenehalo. Nasilje na Kosovu se kaže v raznoterih pojavnih oblikah. Gre za nasilna ravnanja med ljudmi v obliki klasičnih kriminalnih dejanj, ki dobivajo še posebne razsežnosti, če je storilec pripadnik drugačne etnične pripadnosti kot žrtev. Porajajo se kriminalna dejanja, ki jih spodbujajo etnično sovraštvo, šovinizem in druge pojavnne oblike ekstremnega represivnega nacionalizma. Posebno pomembno pa je nasilje državnih in političnih institucij, ki je legalno, pa tudi nelegalno. Tej vrsti nasilja – državni in politični represiji, je namenjen naš razmislek.

V povojnem obdobju si kontinuirano sledijo policijske akcije organov državne varnosti proti Albancem: preiskave, pripori, drakonske sodne kazni. Vojska demonstrira svojo moč. Politična zborovanja, manifestacije in demonstracije se prepovedujejo, svoboda političnega izražanja se omejuje, objektivne informacije so blokirane. Določa se delovna obveznost. Zamenjujejo se albanski politični voditelji. Nekaj jih je v priporu. Državna in politična represija delujeta predvsem proti Albancem, kar se skuša utemeljiti z albanskim regresivnim nacionalizmom, šovinizmom, secesionizmom, iridento in kontrarevolucijo. Med najbolj nevarnimi idejami za obstoj Jugoslavije so omenjene ideje o veliki Albaniji s središčem v Tirani ali v Prištini (Kosovo republika), nevarne za obstoj federacije pa naj bi bile ideje o konfederaciji. Sumi v politično lojalnost Albancev so bili ves čas nove Jugoslavije vidni, po 1981. letu pa so se utrdili in razširili v množične negativne politične predsodke in stereotipe proti njim.

Albanski nacionalizem se napačno trditvi, da albansko nacionalno vprašanje v Jugoslaviji ni rešeno in nanj odgovarjata državna in politična represija.

Albanski nacionalizem nastaja v zapletenih razmerah kosovskih Albancev. Ti so nekako vse do sredine šestdesetih let imeli dejanski status deprivilegirane etnične manjšine (razumljene v sociološkem kvalitativnem smislu). Ta njihova deprivilegirana je zadevala vse pomembnejše dejavnike socialnega statusa. V šestdesetih letih se začel je proces omejevanja njihove deprivilegirani in naraščanja etnične zavesti, kar je podprto z njihovo demografsko ekspanzijo in razvijanjem nekaterih vezi z LR Albanijo. Začenja se proces uveljavljanja političnega vpliva Albancev na Kosovu z večjimi pristojnostmi pokrajine in utrjevanja ter širjenja njihovih kulturnih institucij ob nadaljevanju ekonomske nerazvitosti (nove ekonomske institucije niso upoštevale albanske tradicije). 1981. leta so izbruhnili albanski nemiri, ki so bili politično ocenjeni kot iridenta in kontrarevolucija, naperjena proti Jugoslaviji. Vezi kosovskih Albancev z LR Albanijo so pretrgane, njihova politična dejavnost postaja sporna in še posebej težnje po uveljavljanju njihove politične avtonomije. V pokrajini deluje zvezni policijski odred, medetnični konflikti v pokrajini se zastrujejo in tudi konflikti med srbsko in kosovsko polito-

* Dr. Peter Klinar, redni profesor na FSPN v Ljubljani.

kracijo. Albanski nacionalizem si prizadeva za uveljavljanje Albancev kot naroda, torej za transformacijo iz tako imenovane narodnosti v narod in potem naprej v državotvorno nacijo. Pri tem izhaja iz svoje številčnosti in avtohtonosti. Najdejo se tudi posamezniki, ki vidijo izhode v povezavah z Albanijo, vendar albansko kosovska politokracija ve, da je njena moč zagotovljena le, če se doseže večja avtonomija Kosova v jugoslovanskih okvirih.

Lahko ugotovimo obstoj etnične stratifikacije, kar zadeva uporabo državne represije proti Albancem in njihove politične enakopravnosti, ki jih po tej plati lahko štejememo med etnično deprivilegirano manjšino v sociološkem smislu, čeprav gre za količinsko večinsko populacijo na Kosovu. So pa Albanci v okviru SR Srbije tudi količinska manjšina.

Državni in politokratski organi, ki izvajajo represijo proti Albancem, pa imajo množično socialno podporo v srbskem, črnogorskem nacionalizmu, v množičnem protialbanskem razpoloženju, zasnovanem na negativnih predsodkih o albanski iridenti, na dokazih o zastrašujoči populacijski eksploziji Albancev, predvsem pa na dokazih o izseljevanju Srbov in Črnogorcev s Kosova in deliktih Albancev nad njimi. V teh pojavih nacionalizma so vidni znaki revanšizma zaradi ogrožanja Srbov in Srbije s strani Albancev.¹

Protialbansko razpoloženje dobiva zaledje v srbskem nacionalnem gibanju, ki korenini na nezadovoljstvu s statusom republike Srbije in njenih razmerij z avtonomnima pokrajinama. V novi Jugoslaviji naj ne bi bilo dovolj posluha za reševanje srbskega nacionalnega vprašanja in vse preveč so se razvili negativni stereotipi o Srbih kot nosilcih centralističnega unitarizma. Srbsko nacionalno gibanje spodbuja albanski nacionalizem, ta se širi od druge polovice šestdesetih let naprej in postaja očiten 1981. leta ter ogroža srbstvo na Kosovu in nasploh.² Srbsko nacionalno gibanje dobiva nekatere oblike dirigirane spontanosti in militantnega populizma, se širi po mnogih predelih Jugoslavije, razen v njenih zahodnih in osrednjih delih, hkrati pa ruši v Vojvodini in Črni gori obstoječe institucije in politična ter državna vodstva. Militantna jedra tega gibanja skušajo prodreti v BiH, Hrvatsko in Slovenijo ter odpreti oči tamkajšnjemu prebivalstvu o razmerah, v katerih živijo Srbi in Črnogorci na Kosovu ter spodbuditi razcep med ljudstvom in tamkajšnjimi političnimi vodstvi. Hkrati pa to krilo srbskega nacionalnega gibanja skuša angažirati v teh okoljih avtohtono in priseljeno srbsko prebivalstvo, kar govori, da bi pripeljalo do zaostrenih mednacionalnih konfliktov po vsej Jugoslaviji in do uveljavitve vsejugoslovanskega izrednega stanja.

Militantno jedro srbskega nacionalnega gibanja deluje z mitingi – regresivno nacionalistično. Pogloblja konflikte med Albanci in Srbi ter Črnogorci na Kosovu, širi nezaupanje v albanske voditelje na Kosovu ter zahteva njihove zamenjave, napada voditelje drugih narodov v Jugoslaviji, ki ne podpirajo metode mitingov in skuša diskvalificirati težnje političnega pluralizma v Sloveniji in na Hrvaškem. Številne zahteve srbskega militantnega nacionalnega gibanja se uresničujejo in militantni populizem igra v politiki Srbije in Črne gore pomembno vlogo.³

Množična populistična nacionalna gibanja Srbov in Črnogorcev najdejo pri napadanju politike Slovenije in Hrvaške svoje izhodišče v dokaj različnih političnih usmeritvah zahodnega in vzhodnega dela Jugoslavije. Medtem ko so na zahodu

¹ M. Macura: Razvojni, socialni i demografski problemi Kosova, Pogledi 2/88, str. 379–403.

– D. Janjić: Kosovo između nacionalizma i razvoja, Pogledi 2/88, str. 521–531.

– B. Horvat: Fenomen mlade nacije i pitanja ekonomskog razvoja Kosova, Pogledi 2/88, str. 463–472.

² L. Tadić: Napomene o jugoslovanskom modelu nacionalnog socializma, Pogledi, 2/88, str. 479–486.

³ N. Visković: O uzrocima izseljavanja i opće krize na Kosovu, Pogledi 2/88, str. 551–558.

težnje po tržni ekonomiji, prestrukturiranju gospodarstva, krepitvi manjšega podjetništva, uveljavitvi političnega pluralizma, pravne države, civilne družbe, političnih pravic in svoboščin, nacionalne avtonomije, pa tudi sporne konfederativne težnje, so na vzhodu vidne centralistično-unitaristične težnje in težnje političnega monizma z znaki administrativne prisile, oprte na militantni populizem kot sredstev za reševanje iz krize kaotičnosti. Hkrati so vidne težnje po plansko diriganem »tržnem« gospodarstvu, centralni državni intervenciji in uravnilovki na jugoslovanski ravni, uveljavljanju velikih integriranih jugoslovanskih podjetij ipd.

Večplastnost albanskega nacionalizma

V nedemokratskih politokratskih odnosih na Kosovu s pojavi anarhije zorita albanski in srbski nacionalizem z znaki regresivnosti. Na ta dva pojava osredotočamo naša razglabljanja. Na albanski nacionalizem, oprt tudi na nasilje, odgovarja srbski nacionalizem, ki kliče na pomoč državno represijo. Predhodna priprava zanjo je izsiljenje dvojnih meril pri ocenjevanju srbskih in albanskih množičnih protestov. Srbsko-črnogorske mitinge z množičnimi grožnjami Albancem in drugim narodom, srbska in deloma tudi jugoslovanska politika ocenjuje kot podporo Srbom in Albancem na Kosovu; kot podporo srbskim ustavnim spremembam in kot izrazito ljudska demokratična ravnanja. Za oceno albanskih množičnih demonstracij in stavk pa srbska in deloma jugoslovanska politika uporablja drugačna merila. V celoti jih označujeta v stilu vulgarnega marksizma – črnobelega ocenjevanja, kot kontrarevolucijo in delovanje iridente. Albanski nacionalizem kot vsaki nacionalizem pa je gotovo mnogo bolj zapleten in celovit. Le ena njegova plast je nasilna in druga iredentistična. Obe pa predstavljata pojav regresivnega nacionalizma. Verjetno je ob regresivnih pojavih albanskega nacionalizma mogoče najti tudi njegove pozitivne plasti, ki si prizadevajo na narodno uveljavitev Albancev na Kosovu in v Jugoslaviji. Zaradi tega nevarnost pavšalnih ocen albanskega nacionalizma kot terorističnega, kontrarevolucionarnega in iredentističnega. Te poenostavljene, neutemeljene posplošitve in pa uporaba dvojnih meril pri ocenjevanju albanskega in srbskega nacionalizma na istem družbenem prostoru nedvomno Albance prizadenejo, še posebej, če deluje proti njim še državna represija. Takšna situacija grozi, da se bo nasilje v okviru albanskega nacionalizma razširilo in da bo zajelo srbsko-črnogorski nacionalizem. Nasilni nacionalizem in oblastna represija se medsebojno spodbujata, za kar govorijo številni zgodovinski dokazi. Nacionalizmov in medsebojnih konfliktov ni mogoče zatirati z oblastno represijo. Takšna početja mednacionalne manifestne konfliktne začasno potisnejo v latentna stanja, da potem izbruhnejo še bolj izostreno.⁴ Znaki takšnega začasnega potiskanja manifestnih konfliktov v nevarne latentne konflikte so že vidni v demonstrativnem molku Albancev, še posebej albanske inteligence in v drugih načinih nesodelovanja, to je izražanja pasivne moči.

Politokratska moč in oblast

V Jugoslaviji smo v zapleteni protislovni situaciji. Vsesplošna kriza razkriva izrazite znake nereda, anarhije, anomije, apatičnosti, mnogotere pojave socialne

⁴ Z. Lerošić: Fenomenologija krize identiteta i nacionalizam, Pogledi, 2/88, str. 531–519.

deorganizacije in patologije, ki se jim konservativna oblast ter državni politični aparat z zastarelimi represivnimi ukrepi neučinkovito upirata.

Klasičen primer za to trditev je Kosovo, kjer so procesi demokratizacije v bistvu minimalni ali neobstoječi. V tem okolju vseskozi prevladujejo procesi političnega dirigiranja s strani politokracije, ki vodi politično kampanjo in skuša realizirati svojo politiko preko oblastnih ali političnih organov. Partijska politokracija vlada in odloča, postavlja in odstavlja kadre po uveljavljenem načelu nomenklature. Kosovska inteligenca je potisnjena na obrobje zaradi političnega pragmatizma, voluntarizma in nacionalizma. Politokracija ji ne daje pomembnejšega mesta, kar kaže na neobstoječi demokratični prostor. Partijski monizem je izrazit in o demokratični reciprociteti politične moči in oblasti ni mogoče govoriti.⁵

Seveda se politokracija vtika ne le v ožja politična vprašanja, marveč tudi v ekonomijo. Razširjena reprodukcija se financira pretežno etatiistično, ko se presežna vrednost razvitih prerazporedi k nerazvitim, kjer o investiranju tako pridobljenih sredstev odloča politokracija. Neučinkovitost ekonomskega razvoja Kosova nesporno dokazuje, da je obstoječi globalni etatiistični model razvoja z dodatno vlogo politokracije na Kosovu v celoti izčrpal svoje možnosti.⁶

Ko partijska politokracija postaja dejanska oblast, niti ni mogoče govoriti o etatizmu, kjer so predpisani vsaj nekateri formalno pravni postopki in norme za delovanje oblasti. To je bilo očitno ob letošnji februarški dramatični stavki albanskih rudarjev in delavcev, ki so postavljali zahteve po zamenjavi partijskih funkcionarjev in zahteve, da se pogajajo z najvišjimi zveznimi in republiški partijskimi funkcionarji. Med stavkajočimi je bilo torej jasno kje sta center oblasti in koncentracija moči.

Med etničnima politokracijama (albansko in srbsko-črnogorsko) prihaja do konfliktov, do merjenja moči, pri tem pa se angažirajo etnično razdeljena množična komunikacijska sredstva ter spodbujajo množične demonstracije. Srbska in črnogorska politokracija na Kosovu dobivata oporo v republiki Srbiji, medtem ko se albanska ne more naslanjati na podporo LR Albanije.

Družbene posledice kontinuirane represije in izjemnih stanj

Uporaba državne prisile pri navideznem urejanju kosovskih razmer močno spominja na klasična načela funkcionalizma, ki so v sodobnem svetu doživela izrazito kritiko. Politokracija se je odločila, da je krhki red pomembnejši od svobode, enakopravnosti, še posebej etnične enakopravnosti. V takšnem krhkiem redu je mogoče tudi začeti delati, vendar kakšno je to delo, ki se odvija pod prisilo izrednega stanja? Krhki red, vzpostavljen z državno represijo, ne more imeti nobenega drugega cilja kot ohranjanje statusa quo. Ne more torej voditi do neprednih družbenih sprememb. Zagovorniki izrednih ukrepov iščejo argumente, da je pač treba zavarovati varnost ljudi in premoženja ter državne interese. Vendar na Kosovu si izredni ukrepi kontinuirano sledijo in doslej niso pripeljali do nobenih razreševanj medetničnih konfliktov in urejanja zadev. Mogli bi celo trditi, da je stopnjevanje državne represije kosovske razmere samo še bolj zaostrovalo. Izredna stanja torej ohranjajo obstoječo krizo na Kosovu in jo še bolj zaostrejujejo, to pa

⁵ F. Muhić: Kosovo – između dominacije i slobode, *Pogledi* 2/88, str. 505–511.

– S. Stojanović: Jugoslovenska federacija i srbsko nacionalno pitanje, *Pogledi* 2/88, str. 473–477.

– B. Bequaj: Politička iskušenja inteligencije na Kosovu, *Pogledi* 2/88, str. 603–612.

⁶ V. Franičević: Za novi model razvoja Kosova, *Pogledi* 2/88, str. 363–369.

pomeni, da odlagajo globlje dejanske in kakovostne družbene spremembe. Odstopanja od krhkega »reda«, vzpostavljenega z izrednimi ukrepi, namreč pomenijo dejanja, ki sprožijo državno represijo in do ustvarjalnih pobud za spreminjanje razmer ne more priti.

Strah in molk prevladujeta in pasivizirata ljudsko ustvarjalnost. Izrednemu stanju, v katerem represivni sistem prevladuje nad človekom, se človek ne more prilagoditi, ker so to razmere, v katerih je posameznik zavrt in človeška svoboda izjemno omejena.

V izjemnih razmerah ne obstaja spopad idej, nasprotij, ne morejo se razvijati integrativni konflikti, kar vse štejejo med temeljna gibalna družbenega razvoja. To niso normalne razmere, ki jo funkcionalizem razume kot prilagajanje človeka družbenemu sistemu, naprednejši teoretični pogledi pa kot razvoj takšnega sistema, ki omogoča razvoj pluralitete svobodnih osebnosti.⁷ Med izjemnim stanjem ni uveljavljeno vsaj to, kar je povprečno, marveč je uveljavljeno v imenu krhkega reda to, kar je izredno, podpovprečno.

Neučinkovit politični sistem

Izredna stanja, ki se na Kosovu kontinuirano ponavljajo, kažejo, da se s povečevanju kosovska kriza in njeni konflikti samo še bolj zapletajo in prav nič ne rešujejo. Shema, ki se nam kaže, je naslednja: razpadel in neučinkovit politični sistem v pokrajini, ki ga vzdržuje etnično razklana in od ljudi odtujena politokracija ter nesposobna politična birokracija, zvezni (policijski in vojaški), republiški in pokrajinski aparat, ki je razdeljen po teh ravneh, pokrajinski pa po etničnih linijah. Vsekakor ne gre prezreti pomena politokracije in politične birokracije srbske republike. Ob tem institucionalnem sistemu obstaja albansko etnično gibanje s svojimi plemenskimi, družinskimi voditelji in običajnimi normami, na katero delujejo albanska politokracija in množična komunikacijska sredstva. Srbsko-črnogorsko militantno populistično gibanje se naslanja predvsem na politokracijo SR Srbije in tamkajšnja množična komunikacijska sredstva, pa tudi na zvezni in republiški administrativni aparat prisile.

Če deluje oblast, ta ne nastopa z argumenti, marveč na temelju hierarhije in njenim ukrepom podrejeni ne morejo slediti s prepričanjem, še posebej ne, ker jim ena etnična skupina ne verjame. Ob tem pa različne linije oblasti in etničnih gibanj seveda ne pomenijo medsebojne pluralistične tolerance, marveč medsebojno izključevanje, oviranje in omejevanje. V takšnih razmerah je načeta oblast nesposobna in onemogočena slediti reakcijam podrejenih, njihovemu povratnemu delovanju. Ker ni interakcije med podrejenimi in nadrejenimi, medsebojnih konfrontacij, iščejo podrejeni odprti prostor za neformalne dejavnosti v okvirih etničnih gibanj. Enostransko odtujeno razmerje med oblastjo in politokracijo ter podrejenimi in njihova neformalna politična dejavnost govori za ločenost nosilcev politične moči oblasti in vplivnih neformalnih voditeljev. Tako se podrejeni hkrati aktivno ali pasivno upirajo nosilcem moči in sodelujejo z neformalnimi vplivnimi voditelji. Družbena moč brez reciprocitete podrejenih zgleda, kot da je koncentrirana, vendar je to le navidezno, saj ob zapletenih kosovskih razmerah ne prihaja do spremenjenega ravnanja podrejenih, kar pomeni, da moč politokracije in oblasti ni učinkovita in da se marsikaj dogaja v okviru neformalnih dejavnosti. Različne

⁷ Đ. Šušnjić: Kritika sociološkega metoda, Gradina, Niš 1973.

vrste oblasti in politične moči ter njuni različni etnični nosilci, vse to povzroča, da v etnično razklanem Kosovu en del podrejenih ceni nadrejene, drugi del pa se jim upira. Takšna ravnanja postavljajo pod vprašaj oblast, saj obstaja pri oblastnih ukrepih precejšnja verjetnost, da del podrejenih ni poslušen njenim odredbam in ne sledi njenim zahtevam. S tem je načeta legitimnost oblasti.

V etnično razklanem kosovskem okolju ravnanja podrejenih, ki temeljijo na oblastnih odločbah, ne prinašajo v vseh etničnih okoljih ugleda in zaupanja. Legitimiteto oblasti načenjajo ravnanja nosilcev politične moči, ki kršijo zakonitost, pa tudi uveljavljanje običajnih norm, neskladnih s pravnimi in ideološkimi političnimi normami. Legitimnost oblasti, ki ne temelji tudi na neformalnih normah, tradiciji, vrednotah, morali, marveč le na prisilnih formalnih sankcijah, je seveda hudo vprašljiva. Oblasti ni uspelo spraviti raznovrstnih družbenih konfliktov pod svoj nadzor in nadomestiti konfliktov brez pravil z nadzorovanimi in institucionaliziranimi nasprotji. Prav tako oblastni politokraciji ni uspelo transformirati nekaterih rušilnih konfliktov v nasprotja in razviti procesa tekmovanja, konkurence med različnimi, tudi etničnimi kategorijami, da bi na ta način potrdila svojo legitimnost. Tekmovanja namreč potekajo po pravilih in jih je lažje nadzorovati in usmerjati kot disfunkcionalne rušilne konflikte. Ko prevzema partijska politokracija oblastne funkcije, je načeta zakonitost legitimne oblasti, saj namesto oblastnih organov drugi organi dobivajo njihove pristojnosti, kršeni so zakoniti postopki, uporaba zakonitih norm, v oblastnih organih tako razpada organizacijska disciplina.

Na Kosovu se dosegajo cilji oblasti in politične moči predvsem z negativnimi sankcijami, ne pa s konsenzom. To govori, da morajo biti ti cilji ozko skupinski in ultimativni cilji, pa tudi fiktivni obči cilji, nikakor pa ne širši, kolektivni cilji.⁸

Pota moči na Kosovu imajo, kot to izhaja iz že omenjene razdeljenosti politokracije in oblasti, več razsežnosti. V njej se križajo nasprotni politični cilji zvezne, republiške in pokrajinske pristojnosti ter avtonomije, pa različni etnični interesi albanske narodnosti ter srbskega in črnogorskega naroda na Kosovu. Ob teh večdimenzionalnih poteh moči je prvi temeljni problem v tem, da ni upoštevana reciprociteta moči, to je povratni vpliv podrejenih na nosilce moči. Drugi problem pa se kaže kot inkongruenca med posameznimi potmi moči.

Izredna stanja, različna merila pri učinkih moči za različne etnične skupine na Kosovu in pa hierarhija večdimenzionalnih političnih moči in oblasti nas usmerjajo k sklepu o izraziti omejitvi svobode podrejenih posameznikov, ki zelo omejeno vplivajo na politokracijo in prav takšne možnosti socialnega nadzora nad njenim delovanjem. V takšnih razmerah pa prinaša moč in oblast njenim nosilcem izrazite privilegije. Ne moremo pa trditi, da moč prinaša njenim nosilcem hkrati tudi večjo svobodo, kar je sicer običajno. Specifičnost večdimenzionalnih potov moči omejuje svobodo nosilcem moči na Kosovu. Večdimenzionalna moč, ki je specifična v že opisanem smislu, in ne pluralistična ter njena izločenost od demokratičnega nadzora, ni spodbudna za odgovornost nosilcev moči.

V kosovskih izjemnih razmerah in ob obstoju večdimenzionalne nedemokratične oblasti in politične moči z omejeno legitimnostjo, ker ne upošteva reciprocitete moči in ob delovanju nasprotujočih si etničnih gibanj, prihaja pogosto do nepred-

⁸ M. Weber: *Domination by Economic Power and Authority*, v: S. Lukes ed.: *Power*, Basil Blackwell, Oxford 1986 str. 28–37.

– G. Simmel: *O nadređenosti i poređenosti*, v: *Teorija o društvu*, V. Karadžić, Beograd 1969, str. 518–528.

– R. Dahl: *Power as the Control of Behavior*, v S. Lukes ed.: *Power*, str. 37–58.

– M. Weber: *Legitimni red i tipi avtoritete*, v: *Teorije o društvu*, str. 220–230.

videnih posledic, ki jih izražajo podrejeni, kot so posebne oblike protestov in stavk in izrazov pasivne moči.

V kosovskih skrajnih kriznih razmerah so za pridobivanje in ohranjanje politične moči in oblasti premalo prisotna normalna sredstva konkurence razvojnih programov, zasnovanih na znanju, vse preveč pa je deviantnih sredstev: konformnosti s posameznimi političnimi linijami, korupcije itd.⁹

Tradicionalne značilnosti oblasti in politične moči

Politična razmerja, ki se kažejo na Kosovu, nastajajo v razmerah nerazvite socialne strukture, ki ne dosegajo razvojnih stopenj klasične razredne strukture. Zaradi tega tudi izrazita etnična in manj razredno-socialna polarizacija. Zaradi materialnega pomanjkanja in nizke kakovosti življenja, značilnega za prehod od predindustrijskih v industrijske družbe, se pomembni razredni elementi pri spodnjih razredih še ne razvijajo. Njihovi ideološki pogledi so heterogeni, etnično determinirani, nezadostno artikulirani, bolj na ravni psihike kot ideologije. Politično niso organizirani, kar pomeni, da jih moremo označiti kot socialne agregate in ne kot družbene skupine. To je bilo očitno med dramatično februarsko stavko rudarjev v *Starem trgu*, ko so ti bili več dni prepuščeni sami sebi in se nista zanje zavzela niti sindikat niti Zveza komunistov, ki se sicer deklarira kot delavska partija. Razredni konflikti so zaradi tega fragmentirani, ni širših skupnih delavskih akcij in razredni antagonizem je razblinjen. Razredne konflikte razcepijo etnične linije in do enotnega razrednega nastopa ne more priti.¹⁰

Nerazvite razredne stopnje – kvazirazredne faze so značilne za razvojni fazi tradicionalne in karizmatične oblasti. Tradicionalna neformalna moč, ki je etnično določena, temelji na podaništvu, pokorščini, na časti, osebnih odnosih, religioznih, plemenskih, družinskih in utilitarističnih načelih. Nekatere od teh značilnosti prevzema tudi lokalna in pokrajinska oblast, ki jim dodaja še samovoljo zaradi neučinkovitega nadzora in neupoštevanja reciprocitete oblasti. Ne more pa zagotoviti seveda osebnega odnosa in takšne učinkovitosti kot neformalna, etnično determinirana moč. Ker je lokalna tradicionalna oblast etnično determinirana, je nekoliko bolj učinkovita le do ene etnične kategorije.

Pri tem hipotetičnem razmišljanju prihajamo do pokrajinske oblasti. Tudi pri njej so vidni znaki tradicionalnosti in etnične determiniranosti. Se pa v pokrajinski oblasti kažejo tudi elementi karizmatične oblasti, kar velja za nekatere posamezne vodilne albanske politike, ki so dobivali prizvok velikih osebnosti z izjemnimi sposobnostmi daljnovidnosti in smelosti ter z intenzivnimi revolucionarnimi vzburjenji, ki so navduševala Albance v smeri njihove narodne in nacionalne uveljavitve, novega razvoja, še nikoli doseženega. Ti so se pojavljali v vlogi razčlenjevalcev ideologije novega reda, njihovi sodelavci pa v vlogi učencev in izvajalcev teh njihovih idej. So pa ti voditelji premalo upoštevali tradicijo, zanemarjali so tudi, kot je za karizmo sploh značilno, veljavne pravne formalne norme. Njihove zasnove karizme pa so nenehno bledele, ker ni bilo vidnejših razvojnih rezultatov, razen nekaterih zunanjih simbolov, predvsem pa tudi zaradi tega, ker jih v njihovi vlogi

⁹ P. Kliner: Družbena moč – strukturni in mobilnostni pojav, RI FSPN, Ljubljana 1988, str. 20–31.

¹⁰ I. Bernik: Eksploatacija in konsenz v razredni strukturi socialističnih družb, doktorska disertacija, FSPN Ljubljana, 1986, str. 258–278.

– P. Kliner: Družbena kriza in raziskovanje razredov ter slojev v jugoslovanski družbi, v: Stratifikacijske analize sodobnih družb, Slovensko sociološko društvo, Ljubljana 1988, str. 232–252.

niso priznali kosovski Srbi in Črnogorci. Zanimivo je, da je po 1981. letu prišlo do napadov na te politične voditelje albanske narodnosti, do njihovega diskvalificiranja in represivnega preganjanja, kar je vsekakor moral biti pravi šok za albansko prebivalstvo.

Zvezna oblast v obdobju do sredine šestdesetih let je na Kosovu izvajala proti Albancem izrazite represivne ukrepe. V tem obdobju pa je Titova osebnost kljub represiji zveznih organov pomenila utelešenje karizme, saj so v njem vse etnične skupine, vključno z Albanci, videli rešitelja pred nasiljem in še sedaj živijo v prepričanju, da do takšne krize, če bi bil živ, ne bi moglo priti. Očitno je, da je ta karizma zadrževala prehod latentnih v manifestne konflikte na Kosovu. Z njegovimi slikami protestirajo in stavkajo Albanci in Srbi na Kosovu in se sklicujejo nanj pri medsebojnih konfliktih in konfliktnih z obstoječo oblastjo in politokracijo.

Končno moremo reči, da so elementi karizmatične oblasti, vidni na Kosovu, za krajši čas prikrili globljo krizo, ki pa se je v vsej svoji ostrini pokazala 1981. leta in se kar naprej zaostrovala vse do robov katastrofe.

V zadnjem obdobju pa se porajajo znaki karizmatičnosti politične moči v Srbiji, ko se njen partijski voditelj postavlja v vlogo ponovnega zedinitelja Srbije z obema pokrajinama in rešitelja Srbov in Črnogorcev na Kosovu. Ta njegova vloga daje izjemen političen zamah militantnemu populističnemu gibanju Srbov in Črnogorcev na Kosovu in drugje. Hkrati se stopnjujejo intervencije zvezne in srbske republiške administracije na Kosovu in represije proti Albancem, kar krepi pri Albancih njihovo tradicionalno neformalno etnično moč.¹¹

Zadušeni znaki modernizacije oblasti in moči

Z industrializacijo in drugimi procesi modernizacije pa so se na Kosovu pojavljale tudi zasnove modernejše oblasti in moči. Obstoječa nerazvita socialna struktura ni obetajoča za prevladujoči razvoj elementov moderne oblasti in moči, kar zavira tudi etnični razcep z etničnimi gibanji. Ti elementi modernejše oblasti se niso razvili, zadušila jih je kriza z izjemnimi stanji, državno represijo in okrepljenimi etničnimi gibanji. Zaradi tega so težnje po upoštevanju volje večine, javnem nadzoru oblasti, zagotovitvi političnih pravic in svoboščin itd. ostajale neuresničene ali omejene na posamezne ožje družbene segmente. Ko Kosovo v svojem političnem razvoju še ni prišlo do modernejše oblasti, bi v tem okolju glede na njegovo specifično večetnično sestavo morali biti prisotni že elementi politične oblasti in moči, ki so značilni za postmoderna, informatična, postindustrijska obdobja. To so elementi etničnega, kulturnega pluralizma s priznavanjem avtonomije manjšin. Sodobno razvite družbe so pluralistične in pluralizem pomeni kompleksen pojav (ekonomski, politični, idejni, kulturni, etnični). V teh družbah ne more veljati le majoritetno načelo odločanja, marveč tudi upoštevanje manjšinskih stališč, kar je še posebej pomembno za večetnične družbe z različno velikimi etničnimi skupinami, v katerih številčno manjšinske skupine uživajo avtonomijo. Med njimi prihaja do medsebojnega komuniciranja, prilagajanja in tolerantnih odnosov. V takšnih smereh razvoja so izhodi iz kosovske krize, kar pa je glede dosežene stopnje razvoja Kosova s težnjami po unifikaciji, z nenehnimi izjemnimi

¹¹ M. Weber: Legitimni red i tipi avtoriteta, str. 220–230.

– G. Simmel: O nadređenosti i podređenosti, str. 518–528.

– J. O'Connor: The Meaning of Crisis, Basil Blackwell, Oxford 1987, str. 108–124.

stanji, z razširjeno represijo in nasiljem, s počasnimi strukturnimi prehodi iz predindustrijske v industrijsko družbo in zavrtimi procesi modernizacije, zelo odmaknjen cilj. Skorajda utopično je dandanes razmišljati o takšnih smereh razvoja, ki bi temeljil na objektivnih informacijah, individualizaciji in diverzifikaciji kulture, na omejeni hierarhiji, na odprtosti sistema, na samoregulaciji avtonomnih manjšin, na pojavih civilne družbe, dejanske demokracije, zakonitosti ipd. Spomniti se je treba na prevladujoče značilnosti tradicionalne oblasti in na tradicionalno neformalno moč, na nepozabljene značilnosti karizmatične oblasti, pa na državno represijo v izjemnih stanjih, pa je jasno, kako malo možnosti ima razvoj modernejše oblasti in moči. Moderna oblast je namreč dokaj anonimna, neosebno institucionalizirana, nič ne obljublja in ne navdušuje. Uveljavitve restriktivnih ukrepov med vsestransko krizo so nepriljubljene in vzbujajo revolte. Medetnični konflikti pomenijo skorajda neprehodno blokado za prodor modernejše oblasti in moči. Kritičnost ni mogoča, pač pa so razširjeni vsesplošna anomija in apatija, izolacija etničnih skupin in njihovo oddaljevanje, neučinkovito reševanje konfliktov, medsebojno spodbujanje nacionalizmov ipd.¹²

Na Kosovu sistemske in celovitejše socialne integracije ni. Prihaja le do homogenizacije in integracije na etničnih temeljih. Ta etnična integracija je problematična, ker onemogoča zaradi medetničnih konfliktov celovitejšo socialno in pa sistemsko integracijo. Sama socialna integracija, dosežena na etničnih temeljih, je problematična tudi zaradi tega, ker socialno in individualno dogajanje ni dovolj povezano, ker socialni-etnični interesi prevladujejo nad individualnimi. Etnična integracija ni dovolj upoštevala tradicionalnih etničnih vrednot vsakdanjega življenja in je nastala predvsem kot etnično gibanje za obstoj svoje etničnosti, naperjeno proti drugemu etničnemu gibanju. Unificirani sistem, ki ni upošteval tradicionalnih etničnih razlik na Kosovu, je pripeljal do krize političnih in ekonomskih institucij in do inkogruence med zametki sistemske in socialnimi integracijami, ki so med seboj ločene po etničnih linijah. Prispeval je tudi, da je prišlo do razcepa med etničnimi skupnostmi (na primer po etničnih kriterijih ločeno šolstvo, ekstenzivna unifikacija preko hiperinstitucionalizacije in hiperideologizacije). Zaradi tega razcepa sistem ni spodbudil celovitejše socialne integracije.

Dosežena sistemska in celovitejša socialna integracija in njuno medsebojno vplivanje odsevajo namreč modernizacijo oblasti in politične moči.¹³

Sprejemljivost represivnih in administrativnih ukrepov?

Represija ali administrativni ukrepi nekako postajajo v Jugoslaviji že kar sprejemljiv model za delovanje na Kosovu, še posebej v razmerjih do »zaostalih« Albancev. Beremo zahteve, da mora na Kosovu država načrtovati število otrok, določiti maksimalno število otrok, ki jih družina lahko ima ipd. Tudi v Slovenskem javnem mnenju 1988 so vidni visoki deleži strinjanj z omejitvami večje rodnosti na Kosovu z administrativnimi ukrepi (omejitev socialne pomoči za družine s številnimi otroki), čeprav so sprejeti tudi sprejemljivejši načini usmerjanja demografske

¹² V. Rus: Stare in nove paradigme demokracije, Naši razgledi, Razgledi po domovini, 26. 8. 1988, str. 500, 501.

– F. Žle: Alvin Toffler: Tretji val, Časopis za kritiko znanosti 85/86, 1986, str. 21–57.

– P. Klinar: Družbena moč – strukturni in mobilnostni pojav, str. 46–49, 56–64.

¹³ H. Hoffman – Nowotny: Social Integration and Cultural Pluralism, XI. World Congress of Sociology, New Delhi, 14–18. 8. 1986.

– C. Offe: Družbena moč in politična oblast, DE, Ljubljana, 1985, str. 115–119.

politike. V sklop stališč o administrativnim represivnim ukrepim za urejanje kosovskih zadev, pri katerih so deleži strinjanja nekoliko višji od deležev nestrinjanja, se uvrščajo stališča, naj vojska in milica napravita red, pa tudi stališča o administrativnih ukrepim za omejitev in preprečitev stikov z LR Albanijo. Deleži prvih stališč so nekoliko višji, kot so bili v raziskavi 1982. leta. Sicer pa za raziskavo Slovenskega javnega mnenja 1988 nasploh velja, da se izrazito kažejo stališča, ki nasprotujejo administrativnim in represivnim ukrepom kot načinom urejanja družbenih zadev. Kako pojasniti drugačno usmerjenost v zvezi s specifičnimi kosovskimi razmerami?

O Kosovu so v 1988. letu javna komunikacijska sredstva obsežno in pogosto poročala o ekscesih Albancev proti Srbom in Črnogorcem, o njihovem prisilnem izseljevanju ter številnih protestih in mitingih. Stališča, ki zadevajo represivne ukrepe na Kosovu, so spodbujena zaradi informacij o nasilnih dejanjih nad Srbi in Črnogorci. Slovensko javno mnenje namreč nasploh izraža zahteve po strožjem kaznovanju storilcev nasilniškega vedenja (kot so: spolno nasilje, nasilje nad otroki ipd.). In prav o teh oblikah nasilja so prihajale informacije s Kosova. Malo pa je bilo na voljo informacij o pritiskih srbskega in črnogorskega regresivnega nacionalizma na Albance in o državni represiji nad njimi. V prejšnjih letih po 1981. letu je bilo precej vesti o visokih kaznih in številnih obsojenih mladih Albancih zaradi iredentističnih kaznivih dejanj. Hkrati pa je Slovensko javno mnenje v raziskavi 1982. leta ugotavljalo, da je glavne krivce za nemire na Kosovu leta 1981 treba iskati med takratnim političnim vodstvom in gospodarstveniki, manj pa med mladino, študenti, učitelji in profesorji. S temi ocenami je bil izražen dvom o odkritju dejanskih krivcev.

Raziskava SJM 88 razkriva tudi kategorije, ki se bolj zavzemajo za uveljavljanje administrativnih ukrepov na Kosovu, to je maloštevilčna kategorija, ki vidi izhod iz jugoslovanske krize v vrnitvi k državnemu socializmu, trdi roki in avtoritarnemu režimu. Ugotavljamo, da se različni avtoritarni, administrativni in netolerantni pogledi medsebojno povezujejo. Administrativni in represivni ukrepi na Kosovu nimajo podpore med kategorijami z višjimi delovnimi položaji in kategorijami, ki so družbenopolitično dejavne.

V zadnjem času pa prihajajo informacije o omejevanju političnih pravic Albancev, odstavljanju in zapiranju njihovih voditeljev, različnih merilih političnih in državnih organov pri ocenjevanju ravnanj Albancev, o represivnih ukrepim zoper njih, vključno z dramatičnimi gladovnimi stavkami albanskih rudarjev kot načinu protesta, o nasilnih grožnjah Srbom in Črnogorcem proti njim, kar slovenski javnosti odpira oči o zapletenosti in večdimenzionalnosti kosovskih nacionalizmov in ustvarja množično referendumsko sporočeno prepričanje o nujnosti omejitve vseh oblik nasilja na Kosovu, vključno z državno represijo.¹⁴

Sklep

Kosovskih razmer se bo treba drugače lotiti kot doslej, s kontinuirano represijo ne bo nobenih sprememb. Ta spodbuja regresivne nacionalizme, medetnične konflikte, utrjuje moč politokracije, tradicionalno oblast in moč, onemogoča nujno

¹⁴ S. Komazec: Realnosti, zablude i kontraverze, Pogledi, 2/88, str. 432, 433.

– Slovensko javno mnenje 1988, RI FSPN Ljubljana.

– P. Kliner: Pogledi iz Slovenije na Kosovo, Pogledi 2/88, str. 559–570.

modernizacijo in uveljavitev sistemske ter celovitejše socialne integracije, ne spodbuja razvojnih sprememb, prispeva k neučinkovitosti ter razpadu političnega sistema in k delovanju nasprotujočih si etničnih gibanj. Represivni ukrepi ne preprečujejo prehoda izjemno zaostrenih konfliktov na Kosovu v katastrofo. Politične dejavnosti bo treba zasukati v drugo smer, in to v tisto, ki jo represivni ukrepi onemogočajo. In od tega zasuka so odvisne tudi tako nujne socialno-razvojne spremembe na Kosovu.

Ljubljana, 15. marca 1989